

Türk Dil Kurumu Yayınları

ESKİ TÜRK EDEBİYATI MAKALELERİ

Prof. Dr. Hasibe MAZIOĞLU

Ankara, 2009

MEHMET ÂKİF ERSOY*

(1878-1936)

Mehmed Âkif İstanbul'da, Fâtih semtine yakın Sarıgözel mahallesinde doğdu. Babası Fâtih Camii dersiâmlarından İpekli Hoca diye tanınmış olan Mehmed Tahir Efendi'dir. Arnavutluk'un İpek kasabasına bağlı Suşisa köyünden Nurettin Ağa adında ümmî bir köylünün oğlu olan Mehmed Tahir Efendi, memleketinde biraz okuduktan sonra tahsil için İstanbul'a gelmiştir. Kendi kendisini yetiştiren Mehmed Tahir Efendi, medresede okuyarak müderris olmuştur. Temizliği ve intizama düşkünlüğü dolayısıyla Temiz Tahir Efendi diye anılmış.¹ Nakşibendî şeyhlerinden Hacı Feyzullah Efendi'ye mürid olarak ilim tahsil etme gayretiyle birlikte, irfan kazanma yolunda da kendisini yetiştirmiştir. Âkif, babasının şiir yazmadığını, ancak şiir ve inşâya âşık olduğunu, soyunda şair olup olmadığını ise bilmediğini söyler. Babasının talebesi Köse İmam (Ali Şevkî Efendi)'ın ağzından Âkif, dedesi ve babası hakkında şu bilgileri verir:

Kimin oğluydu baban? Kimdi unuttun mu deden?

İpek'in köylüsü ümmî yarı vahşî bir adam

Bir şey öğrenmedi elbette o ümmî babadan

Her ne kazanmışsa bütün kendi kazanmış kendi

İlme vakfettiği dirsek babanın elli sene²

Âkif sekiz yaşlarındayken babasının o zamanki hâlini şöyle tarif eder:

* *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'ı Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ank., 1986. s. 7-28.

¹ Eşref Edib, *Mehmet Âkif*, İstanbul, 1357/1938, I. (Nevzad Ayas'ın Âkif ile yaptığı röportaj), s. 516-518.

² *Safahât*, 1984, "Âsım", s. 367.

Beyaz sarıklı temiz yaşça elli beş ancak

Vücûdu zinde fakat saç sakal ziyâdece ak

Âkif'in annesi Emine Şerife Hanım, Buhara'dan gelerek Anadolu'da yerleşmiş bir ailenin kızıdır. Tokat'ta doğmuş olan Emine Şerife Hanım, Şirvanlı Derviş Efendi'yle evlenir. Kocasını ile birlikte İstanbul'a giden Emine Şerife Hanım önce iki oğlunu, sonra da kocasını kaybeder. Âkif'in babası Mehmed Tahir Efendi, Emine Şerife Hanım'ın ikinci kocasıdır. Âkif'in annesi de babası gibi dindar ve hassas bir hanımdır.³

Âkif, annesinin ilk kocasından kalan Sarıgül'deki evlerinde doğmuştur. Babası oğluna ebced hesabıyla H. 1290 (1873) doğum tarihini gösteren "Ragif" adını koymuş. Kirde denen bir çeşit ekmek anlamındaki bu ad pek duyulmadığından adı Âkif'e çevrilmiş, fakat babası ona hep Ragif dermiş.

Âkif, Sarıgül'deki mütevazı evde dindar, temiz bir ailenin çocuğu olarak büyümüş ve sağlam bir din terbiyesi almıştır. Âkif'in yetiştiği Fâtih semti de İstanbul'un fethinden beri günlük hayatı, ramazanları, bayramları ve bütün gelenekleri ile bir Türk bölgesidir. Böyle bir çevrede yetişmiş olması Âkif'in yaşayışı ve karakteri üzerinde ayrıca etki yapmıştır. Onun çocuk ruhu, evde ve mahallede dindar, geleneklerine bağlı bir çevrenin manevî havası ile beslenmiştir. Babası ara sıra Âkif'i kız kardeşi ile birlikte camiye götürür, "uslu durmazsanız, evde kalınız" diye tembih eder. Camide babası namaza durunca Âkif başında imâmesi boncuklu, püskülsüz, yeşil sarıklı fesi ile hasırların üstünde koşarmış:

Sekiz yaşında kadardım babam gelir "bu gece,

Sizinle câmie gitsek çocuklar erkence.

Giderseniz gelin ammâ namazda uslu durun

Merâmınız yaramazlıksa işte ev oturun"

³ Eşref Edib, Mehmed Âkif, a.g.e. ve yer.

*Deyip alır da berâber benimle kardeşimi
Girince câmie hâliyle koyverir peşimi
Namaz kılardı ben artık kalınca âzâde
Ne âşıkâne koşardım hasırlar üstünde*

Âkif dört yaşında Sarıgözel Mahalle Mektebine başlar. İki yıl sonra Emir Buhârî İlkokuluna daha sonra Fâtih Merkez Rüşdiyyesine gider. Âkif, Rüşdiyye’de okuduğu Arapça, Farsça dersleri dışında babasından sarf ve nahiv okuyarak Arapçasını ilerletir. Dinî bilgileri de babasından öğrenen Âkif, onun hakkında “O benim hem babam hem hocamdı. Ne biliyorsam kendisine borçluyum.” demiştir.⁴ Âkif, ayrıca Fâtih Camii’nde ikinci üzerleri Selânikli Esad Dede’den *Gülistan*’ı, *Hâfız Divanı*’nı ve *Mesnevî*’yi okur. Caminin imamı Arap Hoca’dan da Kur’ân hıfzına çalışır. Bu yüzden Âkif, Rüşdiyye’de dil derslerinde arkadaşlarından daha ileridedir. Şiiri ve edebiyatı da çok sever. Bazı şiirler de karalar. İlk okuduğu şiir kitabı Fuzûlî’nin *Leylâ ve Mecnûn*’udur. Âkif Rüşdiyye’nin son sınıfında iken Türkçe Hocası, Kadri Efendi çok hürmet ettiği hocasıdır. Abdülhamid devrinin hürriyet perver şahsiyetlerinden olan bu hocasını Âkif hiç unutmamıştır.

Âkif, Rüşdiyye’yi bitirince annesi onun medresede okumasını, sarıklı din hocası olmasını ister. Babası, Âkif’e medresede okutulan dinî ilimleri ve Arapçayı zaten öğrettiğinden onun modern bir okul olan Mekteb-i Mülkiye’ye gitmesini arzu ederse de seçimi Âkif’e bırakır. Âkif babasının da arzusuna uygun olarak Mülkiye’nin idâdî (lise) kısmına kaydolar. Orada üç sene okuduktan sonra Mülkiye’nin yüksek kısmına geçer. Ne var ki kısa bir süre sonra, daha birinci sınıfta iken babası ölmüş (1888), arkasından Sarıgözel’deki evleri de yanmıştır. Aile maddî yönden sıkıntıya düşer. O sırada yeni açılmış olan, mezunlarına Mülkiye’den daha

⁴ *Safahât*, “Hakkın Sesleri”, 1984, s. 203.

iyi maddî imkanlar sağlayacağı va'dedilen Halkalı Baytar Mektebi'ne yatılı öğrenci alınmaktadır. Âkif, Mülkiye'yi bırakarak Halkalı Baytar Mektebi'ne girer. Hafta sonları Halkalı'dan Fâtih'e kadar yaya gidip gelir. Âkif çocukluğundan beri spora meraklıdır. Güreş, yürüyüş, taş atma, yüzme gibi sporları sever ve yapar. Mahallesinde kendisinden biraz büyük olan çok sevdiği ve saydığı Kıyıcı Osman'dan güreş öğrenen Âkif, tatillerde güreş için köylere gider, düğünlerde bayramlarda güreş tutarmış. Birinde güreşmek için İstanbul'dan Çatalca'ya yürüyerek gidip gelmiş.

Âkif, 1893'te Baytar Mektebi'ni birincilikle bitirir. Ziraat Nezâreti Umûr-ı Baytâriyye ve Islâh-ı Hayvânât dairesinde müfettiş muavini olarak memuriyete başlar. Aynı yılda Tophane-i Âmire veznedarı Emin Bey'in kızı İsmet Hanım'la evlenir. Âkif, 3-4 sene Rûmeli'de, Anadolu'da ve Arabistan'da sarî hayvan hastalıkları ile ilgili olarak dolaşır. Bu arada Arnavutluk'a kadar da giderek akrabalarını ziyaret eder. Genç bir çocuğun oraya kadar varmasını önce hoş karşılamayan amcasına, oğlunu okutacağını va'detmesi üzerine amcası Âkif'i gördüğüne sonradan memnun olmuştur.

Âkif memuriyetinde müdür muavinliğine kadar yükselir. Bir yandan da Halkalı Ziraat Mektebinde kitâbet dersi vermekte, Dârülfünûn'da Türk Edebiyatı dersleri okutmaktadır. Dârü'l-Edeb adlı özel bir okulda da 4-5 sene parasız olarak ders vermiştir.

Daha Rüşdiyye'de iken şiir yazmaya başlamış olan Âkif, Mülkiye'de özellikle Baytar Mektebi'nde şiir yazmayı daha çok artırmıştır. 1908'den itibaren Dârülfünûn'daki hocalığı edebiyatımızla çok yakından ilgilenmesine sebep olur. İlk şiiri *Mektep Mecmuası*'nda yayımlanmış olan Âkif'in *Resimli Gazete* ve *Servet-i Fünûn*'da bazı şiirleri basılmış olmakla beraber 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine Akif yoğun bir yazı faaliyetine girer. Baytar Müdür Muavini iken Müdürüne yapılan haksız bir muameleye üzülerek kendisi de görevinden istifa eder. Daha sonra Dârülfünûn'daki hocalıktan da ayrılır. Çok az bir

para aldığı hâlde hatıraları ile bağlı olduğu Halkalı Ziraat Mektebi'ndeki derslerini bırakmamıştır.

1908-1910 arası Âkif'in gerek nazım, gerek nesir alanında pek çok eser yayımladığı yıllardır. Eşref Eşib'in 14 Ağustos 1908'den itibaren çıkardığı *Sırat-ı Müstakîm* gazetesinde şiirler yayımlar, makaleler yazar. İttihad ve Terakkî Cemiyeti'ne giden Âkif, Cemiyet'in Şehzâdebaşı'ndaki İlmiye Kulübü'nde geceleri Arap Edebiyatı dersleri verir. *Muallâkat-ı Seb'a'yı* ve Arap şairlerinin ünlü kasidelerini okutur. Bunların bazılarını manzum olarak Türkçeye çevirir. Âkif, *Sırat-ı Müstakîm*'de çıkan şiirlerini 1911'de *Safahât* adıyla kitap hâlinde bastırır. *Safahât*'ta bulunan "Küfe", "Seyfi Baba", "Hasta", "Meyhane", "Mahalle Kahvesi" gibi çoğunu sosyal konularda yazdığı şiirleri, toplumcu bir şair olarak Âkif'e büyük ün sağlar. Bu şiirlerde Âkif, günlük yaşayışta karşılaştığı bazı sefâlet sahnelerini derin bir acıma duygusuyla realist bir şekilde gözler önüne sermiştir. Trablusgarp Harbi, Arnavutluk isyanı ve Balkan Harbi Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü hızlandırmış, devletin Osmanlıcılık siyasetinin artık işe yaramayacağı anlaşılmıştır. Memlekette aydınlar, İslâm Birliği veya Türkçülük düşüncesinden birine sarılarak memleketin selâmetini onda görmüşlerdir. Âkif, İslâm Birliğini savunmaktadır. İmparatorluğu batırmak için çalışan Batılılar ve Ruslar bu politikalarını Doğu'da da uygulayarak İslâm âlemini kendilerine sömürge yapmak için yarıya girmişlerdir. Oysa İslâm medeniyetinin Avrupalılardan daha üstün ve parlak bir geçmişi vardır. Tembellik, cehalet, bölücülük (nifak) gibi zaaf lar yüzünden geri kalmış olan İslâm âleminin uyanması, emperyalist "ehl-i salıp" karşısında birlik olması şarttır. Âkif, İslâm Birliği sayesinde Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasının da önleneceği kanaatindedir. Âkif, 1912'den sonra yazdığı şiirleriyle *Sırat-ı Müstakîm*'de ve onun devamı olan *Sebîlü'r-Reşâd*'daki makaleleri ve Pan-İslâmizm yanlısı İslâm âlimlerinden yaptığı çevirileriyle İslâm Birliği idealinin ateşli bir

savunucusu olmuştur. Âkif'in İslâm Birliği düşüncesini benimsemesinde Mısırlı âlim Muhammed Abduh'un büyük etkisi vardır. Âkif, Abduh'un *İslâm'ın Müdafaası*'nı Türkçeye çevirerek *Sırat-ı Müstakîm*'de tefrika etmiştir. Ayrıca birçok makalelerini de Türkçeye çevirerek yayımlamıştır. Âkif'in "Süleymaniye Kürsüsünde", "Fâtih Kürsüsünde", toplumumuzun üzerinde durduğu problemleri, hakkında gösterdiği çareler bugün de geçerli düşüncelerdir. Âkif bu idealini Kur'ân âyetleri ve Hazret-i Peygamber'in Hadisleriyle temellendirerek İslâm'ın parçalanmaması için çalışır. Âkif, Balkan Harbi yenilgisinde düşmanın vahşetini, halkın uğradığı felâketi acı tablolar hâlinde tasvir etmiştir. Balkan Harbi'nin yaraları daha sarılmadan Birinci Dünya Savaşı başlamış, Osmanlı Devleti de savaşa girmiştir. Almanlar esir aldıkları Müslümanlara yaptıkları iyi muameleyi göstererek kendi prestijlerini arttırmak için Osmanlılardan bir heyeti davet ederler. Harbiye Nezaretine bağlı Teşkilât-ı Mahsûsa tarafından Berlin'e gönderilen heyette Mehmed Âkif de vardır. Böylece Âkif, Batı'yı yakından tanıma fırsatı bulur. "Berlin Hatıraları" adlı uzun manzumesinde medenî Batı'nın yaşayışı ile bizim memleketimizin geriliğini mukayese eder. Âkif Berlin'de bulunduğu sırada Çanakkale Savaşı sürmektedir. Binbaşı Ömer Lütfi'nin "Çanakkale düşmez" sözü Âkif'i coşturmaya yeter. Çanakkale'de pâk alınları İslâm için son istihkâm olan "muazzam ordumuzun en muazzam evlâdı" Mehmetçiğin kahramanlık destanını Berlin'de yazar.

Âkif Almanya'dan döndükten kısa bir süre sonra yine Teşkilât-ı Mahsûsa tarafından Necid Emiri İbnürreşid'le bazı siyasî konuları görüşmek üzere Necid'e gönderilir. Âkif bu seyahatinde Medine'ye de giderek Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret eder. "Necid Çöllerinden Medine'ye" adlı manzumesinde bu seyahatine ait hatıralarını yazmıştır. Âkif'in bu mazmumesindeki çöl tasviri ile Hz. Peygamber'in kabrine kavuştuktan sonra ölen Sudanlı'nın "Ravza-i Mutahhara"ya kavuşma özlemi dinî lirizm bakımından Âkif'in en güzel şiirlerindendir.

Âkif İstanbul'a döndüğünde Şeyhülislâmlığa bağlı bir kuruluş olan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye âzâ olarak alınmış ve Cemiyetin baş kâtipliğine getirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın aleyhimize sonuçlanması, Batılıların İslâm âlemini parçalamak için birlik olmalarına karşı Müslümanların birbirleriyle boğuşarak parçalanmaları Âkif'i çok üzmüştür. Batıların entrikaları ve desteği ile Osmanlıdan ayrılan Arap âlemi onların kucağına düşmüştür. Artık İslâm Birliği idealinin de gerçekleşmeyeceği anlaşılır. Müstakil Müslüman ülkesi olarak yalnız Osmanlı Türk Devleti kalmıştır. Bir ara karamsarlığa kapılan Âkif, artık bu tek İslâm kal'asının yenilmemesi için çabalar, şiirler, makaleler yazarak ve camilerde va'zlar vererek halkın mücadele gücünü artırmaya çalışır. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e çıkması, ardından Ayvalık'ın alınması Âkif'i çok üzer. İstanbul'dan derhal Balıkesir'e koşan Âkif, Zağanos Paşa Camii'nde verdiği va'zla halkı istiklâllerini korumak için mücadeleye teşvik eder. Bu hareketi yüzünden Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye azalığından çıkartılır. Şeyhülislâm'ın Anadolu'da başlatılan kurtuluş mücadelesine karşı fetva vermesi üzerine Âkif artık, İstanbul'da kalmamaya, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Millî Mücadeleye katılmaya karar verir. İnebolu yoluyla Kastamonu'ya gelir. Âkif'in dostu ve *Sebîlü'r-Reşâd*'in sahibi Eşref Edip ile *Sebîlü'r-Reşâd*'in baskı klişeleri de beraberlerindedir. Âkif'in Nasrullah Camii'nde verdiği ateşli konuşma (va'z) bastırılarak bütün Anadolu'ya ve orduya dağıtılır.

Kastamonu'dan Ankara'ya gelen Âkif, Büyük Millet Meclisi'ne Burdur'dan milletvekili seçilir. O yıl Konya'da görülen isyan belirtilerini yatıştırarak önlemek için halka va'z vermek üzere Konya'ya gönderilir. Ankara'da Taceddin Dergâhı'na yerleşen Âkif, Meclisin Maarif Encümeni Başkanı'dır. Meclis'te bulunduğu zamanların dışında *Sebîlü'r-Reşâd*'da ordunun ve halkın mücadele azmini güçlendirici yazılar yazmış, Sait

Halim Paşa'nın *İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiyye* adlı eserini Fransızcadan Türkçeye çevirmiş, ahabplarının çocuklarına Arapça, Farsça dersleri vermiştir. Âkif "Bülbül" adlı şiirini bu sırada Bursa'nın işgâli üzerine yazmıştır (1922).

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, millî bir marş yazılması için Millî Eğitim Bakanını görevlendirir. Bakanlık yurt çapında bir yarışma açar. Yazılacak şiirde istiklâlin kurtarılması için savaşmakta olan Türk halkının millî mücedele ruhunun ifade edilmesi istenir. Yarışmayı kazanacak şiirin yazarına 500 Lira ödül verilecektir. Âkif para mükâfatı olduğu için yarışmaya girmemiştir. Yarışmaya katılan 724 şiir içerisinde 6 tanesi seçilirse de Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver seçilen bu şiirleri tatmin edici bulmaz. Kurtuluş Savaşı'nda şahlanan Türk'ün mücadele ruhunu dünyaya duyurabilecek güçte bir şiiri ancak Âkif'in yazabileceği kanaatinde olan Hamdullah Suphi yarışmaya katılması için Âkif'e yazılı olarak ricada bulunur: "Pek aziz ve muhterem efendim, "İstiklâl Marşı" için açılan müsabakaya iştirak buyurmamalarındaki sebebin izâlesi için pek çok tedbirler vardır. Zât-ı üstâdânelerinin matlup şiiri vücûde getirmeleri maksadın husûlü için son çare olarak kalmıştır. Asîl endişenizin icab ettirdiği ne varsa hepsini yaparız. Memleketi bu müessir telkin ve tehyîc vasıtasından mahrum bırakmamamızı rica ve bu vesile ile en derin muhabbetlerimi arz ve tekrar eylerim efendim. 5 Şubat 1337 (1921). Umûr-ı Maarif Vekili Hamdullah Suphi."

Mehmed Âkif 500 Lira ödülün kaldırılması şartıyla yarışmaya katılmayı kabul eder. Âkif, Ankara Taceddin Dergâhı'na kapanarak yazdığı ve Türk ordusuna ithaf ettiği şiirini Bakanlığa verir. Şiir 17 Şubat 1337 (1921) tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi ile 21 Şubat 1337 tarihli *Açık Söz* (Kastamonu) gazetesinde de yayımlanır.

1 Mart 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisinin ikinci yasama yılının başlaması münasebetiyle Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa bir açılış konuşması yapar. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros

Mütarekesi'nden sonraki karanlık günlerin tablosunu çizer. Türk milletinin silahları elinden alınmış, ordusu dağıtılmış, memleketin her tarafına işgal kuvvetleri girmiştir. Türk milleti bu felâket karşısında toparlampa teşkilatlanmış, orduyu yeniden kurarak kurtuluş mücadelesine atılmıştır. Bu ölüm kalım savaşında bir seneden beri cephelerde kahramanca çarpışan Türk askerinin düşmana karşı direnmesi kurtuluşun yakın olduğu ümidini kuvvetlendirmektedir. Meclisin açılış toplantısına katılan Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa da aynı şekilde cepheden sevinçli haberler vermiştir. Meclis'te büyük bir memnuniyet yaratan bu ümitli sözleri Âkif,

Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın

Kim bilir belki yarın belki yarından da yakın

diyerek derin bir iman sezişiyle şiirinde de ifade etmişti.

Aynı gün (1 Mart 1921) Mustafa Kemal Paşa'nın riyaset ettiği Meclis'in ikinci oturumunda Balıkesir milletvekili Hasan Basri (Çantay) Bey'in teklifi ile Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Bey, Âkif'in şiirini okur. Meclisi büyük bir heyecan kaplar. Şiir tekrar tekrar alkışlarla dinlenir. Âkif ise mahcubiyetinden başını kollarının arasına sokarak önündeki sıranın üstüne yumulmuştur.⁵ 12 Mart 1921 tarihinde Âkif'in şiiri Büyük Millet Meclisinde "İstiklal Marşı" olarak resmen kabul edilmiştir.

Savaş bütün şiddetiyle devam etmektedir. Yunan Eskişehir'i almış Polatlı'ya doğru ilerlemekte, hükümet merkezinin Kayseri'ye taşınması görüşülmektedir. Âkif bu görüşe şiddetle karşı çıkar. Halkın ve askerinin maneviyatının bozulmaması için Ankara'da kalınmalı, mücadeleye devam edilmelidir. Yalnız, *Sebîlü'r-Reşâd* baskısında herhangi bir aksama olmaması için *Sebîlü'r-Reşâd*'ı Kayseri'ye göndermiştir. Bu sırada Said

⁵ Eşref Edib, *a.g.e.*, I, 76.

Halim Paşa'dan tercüme ettiği *İslâm'da Teşkilât-ı Siyasiyye* adlı eserini *Sebîlî'r-Reşâd*'da tefrika eder. 1922'de Şer'iyye Vekâleti tarafından kurulan Tedkikât ve Te'lifât-ı İslâmiyye heyetine de girmiştir.

30 Ağustos 1922 Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk ordusunun kazandığı zafer, İstanbul'dan işgal kuvvetlerinin çekilmesi, 9 Eylül'de İzmir'in geri alınarak düşmanın denize dökülmesi, Millî mücadelenin zaferle sonuçlanması ve Türk milletinin istiklâline kavuşması ile Âkif'in "Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakkın" beytinde iman ve ümitle beklediği günlere kavuşulmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Mîsak-ı Millî (Millî Antlaşma) hudutları içerisinde kalan vatanın da sağlam temellere dayanması gerekli görülür. Bu yüzden köklü inkılâplara girilir. Türkiye'de laik bir devlet olarak 3 Mart 1924'te Halifelik kaldırılır. Artık Türkiye'nin liderliğinde bir İslâm Birliği söz konusu değildir. Fakat vatanın kurtulması, istiklâlini kazanması, şehid kanlarıyla yoğrulan ecdad yadigarı toprakların düşmanların ayakları altında çiğnenmemesi için mücadele etmiş olan Âkif'in vicdanı rahattır. Çünkü memleket kurtulmuş, istiklâline kavuşmuştur.

1923'te İstanbul'a dönen Âkif, dostu Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine kışı Mısır'da geçirir, yazları İstanbul'a döner. 1924 yılında *Safahât*'ın altıncı kitabı olan "Âsım"ı bastırır. Kitap edebiyat çevrelerinde büyük ilgi görür. Âkif "Âsım" ile şöhretinin doruğuna ulaşmıştır. Diyanet İşleri Reisliği Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi işine girer. Tercüme Âkif'in yapması, Elmalılı Hamdi Efendi'nin de tefsir etmesi istenir. Âkif derin manaları bulunan bu İlâhî kitabın çevirisini yapmanın çok güç olduğu düşüncesiyle kabul etmez. Fakat Hamdi Efendi'nin Âkif çeviriyi yapmazsa, kendisinin de tefsiri yapmayacağı hususunda Âkif'e ısrarlarda bulunması üzerine Âkif Kur'an'ı tercüme etme işini üzerine almıştır. 1925 yılından sonra sürekli olarak Mısır'da kalan Âkif, Kahire yakınında Hilvan'a yerleşir. Kendisinden Câmî'atü'l-Mısriyye denen Kahire Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı dersi vermesi istenir. 1926'dan

itibaren haftada iki saat olan bu dersi vermek için Kahire'ye inmiş, geri kalan zamanda Kur'ân tercümesiyle uğraşarak okuyarak ve ara sıra şiirler yazarak geçirmiştir. Âkif 1918'den itibaren yazdığı şiirlerini ("Âsım" dışında) Mısır'da yazdıkları ile birlikte *Gölgeler* adıyla bir kitap hâlinde 1933'te Mısır'da Matba'atü's-Sabâh'ta bastırdı. Âkif, Kur'ân çevirisini tamamlamış, temize de çekmiş. Fakat çevirisinden bir türlü tatmin olmaz, yeniden düzeltmeler yapar, kelimeleri değiştirmiş. Temize çekilen sayfalar tekrar müsvedde hâline döndüğü için neşretmediğini söyler.⁶ Artık Âkif'in sağlığı da bozulmuştur. Bir ara hava değişikliği için Lübnan'a gider, fakat ateşi bir türlü düşmez. Hastalığının gittikçe artması üzerine memleketinde ölmek ve vatan topraklarına gömülmek için Türkiye'ye dönmeye karar verir. 17 Haziran 1936 tarihinde İstanbul'a gelir. Vapurdan inişini Orhan Seyfi Orhon şöyle yazar: "Balmumu gibi sapsarı duran yüzü gülümsüyor. Başında şapkası var. Fakat ne çare onu taşıyacak kadar kuvveti yok."⁷ Âkif on yıl sonra memleketi hakkında gördüklerini şöyle anlatır: "Memlekette kalmış olsaydım başarılan işlerin azametini, milletimizin cihan nazarında ihraz ettiği şerefli mevkiî belki bu kadar göremeyecektim."⁸ Âkif, bedbin olarak gittiği Mısır'dan memnun ve mütebessim bir şekilde memleketine ve milletine kavuşmuştur.

İstanbul'da Abbas Halim Paşa'nın kızı prenses Emine, Mısır Apartmanında Âkif'i misafir eder. Çok sevdiği Alemdağı'nda Said Halim Paşa'nın köşkünde bir süre dinlenir. Nişantaşı Sağlık Yurduna yatırılan Âkif, gösterilen bütün ihtimama rağmen iyileşmez, çünkü hastalığı öldürücüdür, sirozdur. 27 Aralık 1936 Pazar günü akşamı ebedî uykusuna dalar. 28 Aralık Pazartesi günü Bâyezid Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra bayrağa sarılan tabutu üniversite gençlerinin elleri

⁶ Eşref Edib, a.g.e., s. 108-109.

⁷ Orhan Seyfi Orhon, *Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri*, İst., 1937, s. 17.

⁸ Eşref Edib, a.g.e., I, s. 625.

üzerinde Edirnekapı Şehitliği'ne kadar taşınır. Fethi Tevetoğlu tarafından kefeni Türk bayrağına sarılarak toprağa verilir.⁹

Mehmed Âkif'in Şiirleri ve Edebî Kişiliği

Mehmed Âkif, edebiyatımızda eski tabiriyle “nev’i şahsına münhasır” (kendine özgü yaratılıştan) bir şairdir. Âkif’in edebî kişiliğinin oluşması ve edebiyat alanına intisabı Servet-i Fünûn Edebiyatı dönemine rastlar. Ancak Âkif bu topluluğa katılmamıştır. Çünkü Âkif, Servet-i Fünûn şairlerinin “sanat sanat içindir” anlayışını benimsememiş ve onların aşırı Batı hayranlığını doğru bulmamıştır. Şiirimizde Tanzimat’la başlayan ve Servet-i Fünûn döneminde daha da gelişen değişikliklerin ve yeniliklerin bir kısmı tabîî olarak Âkif’in şiirlerinde de görülür. Örneğin, beyit anlayışının kırılması, kafiye’nin göze değil kulağa hitap etmesi gerektiği, nazmın nesre yaklaştırılması, şiirde karşılıklı konuşmaya (muhavereye) yer verilmesi, bir şiirde değişik vezinler kullanılması gibi. Fakat yukarıda söylediğim gibi Âkif, Servet-i Fünûnculardan ayrı bir edebî anlayıştadır. Âkif’in anlayışına göre sanat topluma hizmet etmelidir. Sanat sanat için değil, sanat toplum için yapılmalıdır. Şiirlerini bu anlayışla yazan Âkif kalemimi milletin hizmetine adanmış dava adamı, büyük bir şairdir.

Mehmet Âkif’in daha Rüşdiyye talebesi iken dile ve edebiyata karşı büyük bir ilgi gösterdiğini, bazı şiirler de karaladığını yukarıda söylemiştim. Rüşdiyye’de okutulan Arapça ve Farsça derslerinde öğrendikleri ile yetinmeyip babasından Arapça dersleri alması, Fâtih Camii’nde Hâlis Hoca’dan *Muallâkât*’ı (*Yedi Askı*)¹⁰ okuması, Selânikli Esad Dede’nin Farsça derslerine devam etmesi, cami’in imamı Arap

⁹ Bk. *Millî Kültür*, Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı, 1986, s. 6-9.

¹⁰ İslâmiyet’ten önce Cahiliyye Devri Arap şairlerinin yazdığı yedi kaside çok beğenilerek Kâ’be’nin duvarlarına asılmış olduğundan *Yedi Askı* (*Muallâkât-ı Seb’a*) denmiştir. Bu yedi askının en ünlüsü tanınmış Arap şairi İmrü’l-Kays’a aittir.

Hoca'dan da Kur'ân'ı hıfza çalışması onda sağlam bir temel oluşturmuştur. Böylece Âkif, öğrenciliğinde edebiyat, Arapça ve Farsça derslerinde arkadaşlarından daima çok ileridedir. Mekteb-i Mülkiye'de hocası Muallim Naci'yi çok beğenen Âkif, ilk şiirlerinde Muallim Naci'yi taklit etmiştir. Âkif'in şiirle uğraşması Baytar Mektebi'nde daha da hızlanır. Mülkiye'den itibaren Fransızca öğrenmeye de başlayan Âkif, Fransızca ve Arapça çalışmalarını tahsil hayatından sonra da sürdürmüştür. Arapçayı ibn-i Fâriz, Mütenebbî gibi büyük Arap şairlerinin şiirlerini okuyacak kadar ilerletmiş, Şeyhülislâm Hersekli Ali Fehmi Efendi'den *Kitâbü'l-Kâmil*'i¹¹, Şeyhülislâm Mûsa Kâzım Efendi'den *Vâridât*'i¹² okuyarak Arap Dili ve Edebiyatında mükemmel bilgi sahibi olmuştur.

İran Edebiyatını da çok iyi bilen Âkif, İran şairlerinden Sadî'yi, Hâfız'ı, Attâr'ı, Senâî'yi, Feyzî-i Hindî'yi vb. beğenir. *Hâfız Divanı*'nı öğrencilerine 18 kez okuttuğunu söyleyen Âkif bütün *Divan*'ı ezbere bilir. Hâfızasında İran şairlerinden pek çok şiirler vardır. Tamamını ezbere bildiği Hâfif-i İsfahanî'nin "Tevhîd"ini çok sever, "bu şiirde nabız damarlarından kilise çanına kadar herşey Allah'ı haykırır" diyerek "Tevhîd"ın nakarat beytindeki "Huuu" kelimesini bir ney gibi üflermiş.¹³ Âkif'in İran şairleri içerisinde en çok beğendiği ve etkisinde kaldığı şair Sa'dî'dir.¹⁴ Sa'dî için şöyle der: "O bizim Şarkımızın rûh-ı kemâlidir."¹⁵ Sa'dî'nin *Gülîstan*'da ve *Bostan*'da günlük olaylardan ilham alarak ders ve ibret verici küçük hikâyelerle halkı eğitmesine hayrandır. Bundan dolayı Fırdevsî'nin altmış bin beyitlik *Şehnâme*'sine *Bostan*'daki beş altı

¹¹ İmam Müberrid'in meşhur eseri olup "Arapça dört kitap vardır ki bunları okumayan edib-i Arabî olamaz." denilen dört kitaptan biridir.

¹² Simavnalı Şeyh Bedreddin'in meşhur kitabı.

¹³ Mithat Cemal, *Mehmet Âkif*, 1939, s. 28; Eşref Edib, *Mehmet Âkif*, I, İst., 1357/1938, s. 399.

¹⁴ Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 523. (Nevzad Ayas'ın Âkif'le yaptığı röportaj).

¹⁵ *Safahât*, s. 65.

beyitli bir hikâyeyi tercih ettiğini söyler. *Safahât*'taki bazı şiirlerinin başına koyduğu Sa'dî'nin beyitleri, ondan hikâyeye nakilleri ve çevirilerinden başka bazı makalelerinde "Sa'dî" müstear adını kullanmış olması Sa'dî'ye olan hayranlığının bir ifadesidir.

Alçak gönüllü Âkif, Sa'dî'yi o kadar beğenir ki kendi eseri için şöyle der: "*Safahât* sanki bir eser mi? Ben hiç olmazsa Sa'dî'nin *Gülistan*'ı gibi bir eser bırakmalıydım. Mukaddimesinde dediğim gibi *Safahat* benim aczimin, giryemin ifadesidir."¹⁶ "Zannediyorum ki okuduğum şark ve garp muhalledâtı (ebedî, ölmez eserler) içinde Sa'dî'nin eserleri kadar üzerimde hiçbir müessir olmamıştır."¹⁷

Âkif, Batı yazarlarından Lamartine'nin, Hugo'nun, A. Dumas Fils'in, A. Daudet ve Emile Zola'nın eserlerini asıllarından okumuştur. En çok Lamartine ile A. Dumas Fils'i beğenir. Âkif, Lamartine'i beğendiğini şu sözleriyle dile getirir: "Sa'dî-i Şirâzî hakkında ne perestîşkârâne (taparcasına) bir hürmet beslersem, İbn-i Fârîz'a karşı ruhumda ne büyük bir incizâb (cezbe, tutku) duyarsam, cihân-ı şi'rînin berterfin (en yüksek) tabakatına yükselen Feyzî-i Hindî'ye nasıl hayran olursam, Fuzûlî'yi ne kadar seversem, Lamartine'i de o kadar sever, o kadar hürmetle yâd ederim."¹⁸ Âkif, Sa'dî gibi A. Dumas Fils'in de ufak bir konudan ibretli bir hikâyeye yazmasını beğenir ve onu Sa'dî'ye benzettir: "Ben ne zaman Sa'dî'yi ansam arkasından Dumas Fils'i, ne kadar Dumas Fils'i tahattur etsem yanı sıra Sa'dî'yi bilâ-ihtiyar düşünürüm.", "Sa'dî'nin küçük hikâyeleri beni saatlerce düşündürür. Her şeyin az şeyde olduğunu söyleyen Dumas Fils'in mukaddimesini (La Dame aux Camelia'nın) okuduktan sonra Sa'dî'deki sır-ı sanatı anladım. Demek büyük büyük hikmetler, ibretler göstermek için uzun uzun vakalar tertip etmeye lüzum

¹⁶ Eşref Edib, *a.g.e.*, I, s. 198.

¹⁷ Eşref Edib, *a.g.e.*, I, s. 523.

¹⁸ *Sebilü'r-Reşâd*, 15 Nisan 1326, s. 131-133; Eşref Edib, *a.g.e.*, I, s. 25.

yoktur.”¹⁹ Yine bir yazısında, “Frenklerden en çok sevdiğim Lamartine ile Daudet’dir.” der.²⁰

Âkif “Garbın duhât-ı edebinden (dahi ediplerinden) bizim fakir edebiyatımız nasıl müstagnî olur” diyerek Fransız yazarlarının eserlerini okumuş, onlar hakkında takdirkar sözler söylemiş olmakla beraber onların hiçbirisinden etkilenmemiştir. Çünkü Âkif bir milletin edebiyatının millî ve mahallî olması gerektiği düşüncesindedir. Âkif’in Sa’dî’nin kendisi üzerinde devamlı bir tesir yapmış olduğunu ve şiire Sa’dî mesleğini taklitle başladığını söylemesi, onun topluma yararlı olma düşüncesini benimsemesinden dolayıdır. Âkif’in şiirlerinin muhtevasında Sa’dî tesiri söz konusu değildir.

Âkif’in şiirlerini beş dönem içerisinde toplayabiliriz:

1. Âkif’in Mülkiye’de ve Baytar Mektebi’nde iken yazdığı ilk şiirleridir ki Âkif bu şiirlerinin çoğunu imha etmiştir.
2. 1898-1908 arasında yazdığı şiirleri. Bunlar *Safahât*’ın birinci kitabında yer almıştır.
3. *Safahât*’ın II., III. ve IV. kitapları olan “Süleymaniye Kürsüsünde”, “Hakkın Sesleri”, “Fâtih Kürsüsünde” bulunan şiirler. Bunlarda Âkif, İslâm Birliği idealini işlemiştir.
4. Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları için yazdığı şiirler.
5. Âkif’in Mısır’da bulunduğu sırada yazdığı şiirler.

Âkif ilk şiirlerinde Muallim Naci’nin, Ziya Paşa’nın, Namık Kemal’in ve Abdülhak Hamid’in tesiri altındadır.²¹ Henüz edebî şahsiyetinin tam olarak teşekkül etmediği bu dönemde eski tarzda şiirler, gazeller yazmıştır. Fakat bu ilk şiirlerinden çoğunu yırtıp yok etmiştir.

¹⁹ Eşref Edib, a.g.e., I, s. 26.

²⁰ *Servet-i Fünûn Mec.*, 1919, No: 1429; F. A. Tansel, *Mehmet Âkif, Hayatı ve Eserleri*, İst., 1945, s. 92.

²¹ Eşref Edib, a.g.e., I, s. 522, (Nevzad Ayas, Mehmet Âkif’le röportaj).

Ancak *Mektep Mecmuası*'nda yayımladığı “Kur’ân’a Hitap”²² ile *Resimli Gazete*’de ve *Servet-i Fünûn* Mecmuasında basılmış olanlar kalmıştır ki Âkif bunları *Safahât*’ına koymamıştır. Âkif 1898’den sonra yazdığı şiirlerini 1911’de *Safahât* adıyla bastırmıştır. Bu kitaptaki manzumelerinin çoğunda Âkif toplumcu bir şair olarak karşımıza çıkar. Günlük hayatta bazı küçük olaylarla fark edilebilen fakir halkın çektiği sefâlet ve ızdırab bu kitaptaki şiirlerin çoğunun konusunu teşkil eder. Âkif’ten başka, Tevfik Fikret de “Balıkçılar”, “Ramazan Sadakası”, “Hasta Çocuk”; Hüseyin Suad “Ayşecik”; İsmail Safa “Öksüz Ahmed”; Ali Ekrem “Vasiyet”; Mehmed Emin “ahretlik”, “Kibritçi Kız”, “Sürücü” gibi manzumelerinde fakir halkın sefâletini anlatan şiirler yazmışlardır. Ancak Âkif, İslâm’ın temelinde bulunan adâlet, merhamet, iyilik etme ve yardımseverlik duygularının toplumda geliştirilmesi gayesiyle bu konulara daha çok ağırlık vermiş, onları derin bir acıma duygusu uyandıran çok sade ve tabîî bir dille yazmıştır. “Küfe”, “Hasta”, “Seyfi Baba”, “Meyhane”, “Mahalle Kahvesi”, “İstibdat” vb. gibi şiirleri bunların en tanınmış olanlarıdır ki bu şiirler Âkif’e büyük bir ün sağlamıştır. I. *Safahât*’taki tarihî hikâyelerden olan “Koça Karı ile Ömer” ve “Dirvas” manzumeleri de yardım, iyilik ve adalet duygularının İslâm’ın ilk devirlerinde ne kadar güçlü olduğunu göstermek için yazılmıştır. Âkif, I. *Safahât*’taki “Fâtih Camii”nde çocukluk hatıralarını anlatır. “Hasbihâl” şiirinde Muallim Naci’nin, “Canan Yurdu” ile “Mersiye”de Hamid’in etkileri sezilir.

Âkif, *Süleymaniye Kürsüsünde*, *Hakkın Sesleri*, *Fâtih Kürsüsünde* kitaplarında İslâm Birliği idealini işlemiştir. İslâm medeniyeti geçmişte Batı medeniyetinden daha parlak ve üstün bir medeniyet idi. Ancak tembellik, cahillik, bölücülük ve Müslümanlık adına uydurulan hurafelerle İslâm âlemi geri kalmıştır. Oysa Kur’ân-ı Kerim insanlara en yüksek

²² *Mektep Mecmuası*, 2 Mart 1311 / 14 Mart 1895; Eşref Edib, a.g.e., II, s. 190; *Safahât*, s. 529-531.

ahlâkı öğretir, birliği, yardımlaşmayı, çalışmayı emreder, ilme ve yeniliğe asla karşı değildir. *Hakkın Sesleri*'nde Kur'ân-ı Kerim'den aldığı âyetlerle, Hz. Peygamber'in Hadîsleri ile bu düşüncelerini temellendirir. Ancak, ilerlemek için Batı'nın tekniğini almak ve "İslâm'ı yüzyılın idrakine uydurmak" zorunda olduğumuzu söyler.

Âkif, İslâm âleminin kalkınmasında tabiatıyla en başta kendi halkını, Türklüğü düşünmüştür. Türk halkının uyanması, çalışıp yükselmesi için bıkmıp usanmadan yazmıştır. Aslında yükselmek için iki şey gerekir: Fazilet ve ma'rifet. Fazilet, Türk'ün soyunda var olan bir meziyettir. Ma'rifet ise fendir, tekniktir. Batı çalışması sayesinde teknikte ilerlemiştir. Böylece Âkif, memleketin kalkınması için din, ahlâk, eğitim, ilim, teknik vb. bütün konularda düşüncelerini söylemiş, doğru olduğuna inandığı fikirlerini telkin etmiştir. Bu şiirler Âkif'in yüksek ahlâklı, aydın, medenî bir insan, mütefekkir bir şair olduğunu göstermektedir.

Fâtih Kürsüsünde adlı eserinde Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak için bazı Batılı devletlerin özellikle Rusların Balkan milletlerini kavmiyet düşüncesiyle kışkırtmaları, Balkan Savaşı'nın vahşeti, milletin uğradığı hezimetin acı tabloları gözler önüne serilmiştir. I. Murad'ı sırtında gezdiren tepelerin, İstanbul'un demir kilidi Edirne'nin ve Sultan Selim'in şanlı mabedinin Sırb'ın, Yunan'ın, Bulgar'ın sefil ayakları altında çiğnenmesinin acısını derinden duymuştur.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle uğradığı bedbinliği "Hüsran" şiiriyle dile getiren Âkif, yeis ve üzüntünün bir fayda sağlamayacağını, vatanın kurtulması için mücadele etmek gerektiğini düşünerek kendisini toparlamış, Anadolu'ya geçerek va'zları, makaleleriyle millî mücadelede halka iman, cesaret gücü, mücadele azmi aşılama çalışmıştır. Edebiyatımızda Âkif kadar milletin felâketli günlerini şiirlerine konu yapmış, şahsî arzularını bir kenara iterek "yurdu

viraneye dönmüş Türk'ün" çektiği acıları kendisine dert edinmiş başka bir şairimiz yoktur. O,

Nasıl tahammül eder hür vatan esâretine

Kör olsun ağlamayan ey vatan, felâketine

diyerek feryad etmiştir.

Âkif'in bu dönemde yazdığı "Meçhûl Asker", "Çanakke Şehitlerine", "Bülbül", "Leylâ", "İstiklâl Marşı" onun en kuvvetli şiirleridir. Âkif, 1919'da yazdığı ve 1923'te *Safahât*'ın VI. kitabı olarak bastırıldığı *Âsım*'da düşüncelerini doğrudan doğruya Türk milletinin kalkınmasına hasretmiştir. Âsım, Türk milletini yüceltecek olan gençliğin bir sembolüdür.

Âkif'in Mısır'da yazdığı son şiirleri daha öncekilerden farklıdır. O artık sosyal konularda şiir yazmayı bırakmıştır. 1925'te yazdığı "Gece", "Hicran", "Secde" şiirlerinde onun mistisizme yöneldiğini görüyoruz. Gerçekleşmeyen İslâm Birliği idealini ve vatanından ayrı yaşamanın yarattığı ruhî bunalımlarını tasavvufun huzur veren ikliminde avutmaya çalışmış, artık kavuşmak istediği İlâhî kaynağın heyecanı ile mistik şiirler yazmıştır. Bu sırada Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si elinden düşürmediği başlıca kitaptır.

Mısır'da yazdığı birer hiciv şiiri olan "Ne Eser Var Ne Semer" ile "Derviş Ahmed" onun, "Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder" dediği ömrünü boşuna harcamış olma duygusuyla iç âlemindeki acı ve bunalımların bir çeşit deşarjıdır. Aynı ruh hâli "Hüsam Efendi Hoca"nın son mısraında da sezilir. Mısır'da 1929'da Abbas Halim Paşa'ya yazdığı bir Arîza (küçükten büyüğe gönderilen yazı)'da,

Mevzûn düşünür saçmayı bir saçma adam var

Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar

diye kendisini de hicvetmesi ve bütün yazdıklarını saçma bulması bedbin ruh hâlinin birer tezahürüdür. Bu hicivlerin onun 1929 ve 1930 yıllarında yazdığı son şiirleri olması dikkat çekicidir...

Âkif'in şiirlerinin konuları: Âkif edebiyatımızda şiirin konularını olabildiğince genişleterek zenginleştirmiştir. Ahlâkî, dinî, edebî, tarihî, sosyal, siyasal bütün konular onun şiirlerinde yer almıştır. Günlük hayatta karşılaşılan sorunlarla da ilgilenmiş, bunlar hakkında her zaman geçerli olan öğütler vermiştir. Örnek olarak israfı, ağaç dikmeyi, ormanlarımızı kesmemeyi, yoksa yakında Avrupa'dan odun bile getirtmek zorunda kalacağımızı söylemesi gibi. Âkif şiirlerinde işlediği bütün konularda kendi görüşlerini söyleyen, doğruluğuna inandığı düşüncelerini halka telkin etmeye çalışan bir yol gösterici, bir mürşittir.

Nazım şekilleri: Âkif şiirlerinde mesnevî, kıt'a, muhammes, müseddes, terakib-i bend gibi eski şiirimizin nazım şekillerini kullanmış olmakla beraber klâsik kurallara tam tamına bağlı kalmamıştır. Divan şiirimizin kalıplaşmış nazım şekillerini mısra sayısı ve kafiye düzeni bakımından daha serbest bir şekilde uygulamıştır. Ayrıca Servet-i Fünûn şairlerinin de yaptığı gibi bir manzumede iki ayrı nazım şekli, iki ayrı vezin kullandığı da olmuştur. Âkif'in en çok kullandığı nazım şekli mesnevîdir. Mesnevî şekli kafiye düzeni bakımından bir konuyu hikâye etmeye, düşünceleri uzun uzun anlatmaya uygun bir nazım şekli olduğu için Âkif mesnevî şeklini çok kullanır. Âkif'in mesnevîden sonra en çok kullandığı nazım şekli kıt'a'dır. Bir fikrin özlü bir biçimde verildiği küçük kıt'aları Âkif oldukça çok kullanmıştır.

Aruz şairi Âkif: Bütün şiirlerinde aruz veznini kullanmış olan Âkif, şairlerimizin dokuz yüz, bin yıldan beri Türkçeye uygulamaya çalıştıkları aruzu Türkçenin emri altına almış ve onu her kesimden Türk halkının kullandığı günlük konuşma dilinin tabîî bir nazım ölçüsü hâline getirmiştir. Bundan dolayı Âkif'e "aruzu millîleştiren şair" denmiş olması doğru bir değerlendirmedir. Âkif'in bu başarısını önemsemeyenler, onu şair saymayıp başarılı bir nâzım olarak görenler olmuştur. Evet, Âkif çok başarılı bir nâzımdır. Çünkü kültürlü, kültürsüz bütün Türk halkının dilini

en tabî bir şekilde aruzla kolayca ifade edebilmek bir maharettir, bir ustalıktır. Onun bu başarısı ve söylenmesi kolay gibi gelen “sehl-i mümteni”leri, şairlik yeteneğinin, geniş kültürünün ve “fakat yazarken bilsen ne kadar terliyorum”²³ diye söylediği büyük emeğinin mahsûlüdür. Onun yeteneği ve emeği küçümsenemez. Kaldı ki Âkif yalnızca başarılı bir nâzım değil büyük bir şairdir. Dinî ve millî duyguları coştığı zaman şiirin en yüksek seviyesine çıkar. “Meçhul Asker”, “Çanakkale Şehitleri”, “Bülbül”, “İstiklal Marşı”, “Necid Çöllerinden Medine’ye” dinî ve millî duyguların işlendiği ölümsüz eserleridir. Sanatı topluma hizmet için bir vasıta olarak düşünen, milletin manen ve maddeten yükselmesi için inandığı düşüncelerini halka telkine çalışan Âkif’in elbette her yazdığı şiir olmayacaktır. Bu yüzden bütün manzumelerini şiir ve sanat terazisine koyarak değerlendirmek doğru olmaz.

Kafiye: Âkif’in şiirlerinde çok kolay kafiye bulduğu görülür. Bu, Âkif’in her kesimden halkın kullandığı kelimeleri ve ifade tarzını çok iyi bilmesinden ileri gelmektedir. Kafiye olarak halkın kelimelerinden çok faydalanmıştır. Âkif, Divan şiirimizin göz kafiyesi anlayışına karşı Tanzimat’tan beri nazmımızda uygulanan kulak kafiyesi taraftarıdır. Şiirlerinde kulak kafiyesini çok serbest kullanmıştır. O, halk dilinden faydalanarak sürpriz kafiyeler yaratır, en akla gelmeyen kelimelerle kafiye yapar. Bulduğu bu sürpriz kafiyelerin konuya en uygun gelen kafiye olduğuna okuyucuyu inandırır.

Âkif’in şiirlerinde dil, ifade ve üslûp özellikleri: Âkif’in dili ve Türkçeyi kullanışı başlı başına bir inceleme konusudur. Âkif şiirlerinde bütün Türk halkının, okumuş, cahil herkesin konuştuğu Türkçeyi çok iyi bilir. O yalnızca doğup büyüğü İstanbul’da konuşulan edebî dili kullanmamış, bir halk adamı olarak halktan dostlarının, ayrıca, memuriyetle dolaştığı Rûmeli’de ve Anadolu’da aralarına girme fırsatını

²³ Mithat Cemal, *a.g.e.*, s. 117.

bulduğu insanların kullandıkları kelimeleri ve tabirleri onların söyledikleri şekilde şiirlerine almıştır. Bu yüzden edebî dilin en zarif kelimeleri ve ifade şekilleri yanında halkın kullandığı kelime ve tabirler, hatta argo, onun şiirlerinde yer alır. Bundan dolayı Âkif'in şiirleri aynı zamanda zengin bir dil malzemesi durumundadır. *Büyük Türk Lügati*'nin yazarı Hüseyin Kâzım Bey “Eğer Âkif’le Hamid’in eserleri olmasaydı birçok lügatlere şevâhid bulmakta âciz kalırdım.”²⁴ demiştir. Âkif'in şiirlerinin ve eserlerinin dikkatle taranarak bunların bir sözlüğünün yapılması, Âkif'in şiirlerinin dil özelliklerini bütünüyle ortaya koyacağı gibi, onun edebiyat dilini nasıl zenginleştirdiğini de gösterecektir. Âkif şiirlerine bazı Fransızca kelimeleri de alarak Batı hayranlarının Fransızca kelimeleri kullanmalarından dolayı onların züppeliği ile de alay etmiştir.

Âkif, çağdaşları Servet-i Fünûn yazarlarından dilinin sadeliği ile de ayrılır. Bazı şiirlerinde, özellikle ilk yazdıklarında onlar gibi Arapça ve Farsça kelimeleri ve terkipleri kullanırsa da şiir dili gittikçe sadeleşmiştir. Nitekim *Safahât*'taki terkipli bazı beyitlerini daha sonra sadeleştirmiştir.²⁵ *Safahât*'ın sonraki baskılarında bu gelişmeyi görmek mümkündür. *Âsım* dil ve ifade bakımından da onun en mükemmel eseridir.

Bir gün Eşref Edib, Âkif'e sorar: “Şimdi Türk Edebiyatından Arabî, Farişî kelimeleri kaldırıyorlar. Bu hususta siz ne dersiniz?” “Biz bunu zaten yapıyorduk, ancak birden olmaz. Yavaş yavaş olmak lâzım. Benim *Safahât*'larım sırasıyla tetkik olunursa görülür. Mesela *Âsım* diğerlerine nisbetle daha çok sade ve Türkçedir.”²⁶ Âkif, “Dili sadeleştirme ve yeni kelimeler yaratma işini erbâbı yapmalıdır.” der.²⁷ “Hâlet-i rûhiyye”, “Mefkûre” gibi yeni yapılan kelimelerden hoşlanmadığı gibi Fransızca,

²⁴ Eşref Edib, *a.g.e.*, I, 476.

²⁵ M. Cemal, s. 309; F. A. Tansel, s. 182-183.

²⁶ Eşref Edib, I, s. 165.

²⁷ *Fatih Kürsüsünde*, s. 224.

İngilizce kelimelerin dile girmesini de doğru bulmaz. “Lisanın olmalıdır bir vakar-ı millîsi.” diyerek dilimizin millî olması görüşündedir.²⁸

Âkîf’in şiirlerinde ifade, birer sehl-i mümtenedir, yani söylenmesi insana kolaymış gibi gelir. Oysa Âkîf şiirlerini sanıldığı gibi kolay yazmamıştır. Şiirlerini yazarken ne kadar yorulup ter döktüğünü, bazen bir beyit üzerinde günlerce uğraştığını yakın arkadaşlarına söyler.²⁹

O, şiirlerini yazarken gösterdiği itinayı “Akşam yazdığımı sabah yırtmasaydım kütüphaneler dolusu şiirlerim olurdu.” diye açıklamıştır.³⁰

Âkîf’in şiirlerindeki ifade özelliklerinin en çok dikkat çeken bir yönü de şiirlerindeki muhavereler, karşılıklı konuşmalardır. Şiirimizde özellikle Tevfik Fikret’in nazma getirdiği konuşma tarzını Âkîf çeşitli kesimlerdeki halkın diliyle çok sade, çok tabîî bir söyleyişe ulaştırmıştır. *Âsım* bütünüyle karşılıklı konuşmalar şeklinde yazılmıştır. Karısını boşamak isteyen Paşa için Köse İmam’ın Hocaşâde’ye yazdırdığı hacir ilm-i haberi (mirastan menetme belgesi) edebiyatımızda bu tarz şiirin en başarılı, en güzel örneğidir.

Âkîf’in şiirlerini üslûp bakımından üç ana grupta toplayabiliriz.

1. Didaktik şiirler,
2. Epik şiirler,
3. Lirik şiirler.

Onun bu üç grupta topladığımız şiirlerindeki üslûp özelliklerini şöylece sıralayabiliriz:

1. Natüralizme kadar varan bir realizm yani gerçekçilik.
2. Tasvirlerinde hayale değil gözlemlere dayanmak, gerçeği bir fotoğraf gibi aksettirmek.
3. Tasvirlerde teferruata önem vermek.
4. Samimiyet.

²⁸ *Fatih Kürsüsünde*, s. 224.

²⁹ Eşref Edib, *a.g.e.*, I, s. 71; M. Cemal, s. 117.

³⁰ Eşref Edib, *a.g.e.*, II, s. 227.

5. Sehl-i mümteni, yani söylenmesi kolaymış gibi gelen sadelik ve tabîlik.
6. Kapalığa (ibham) yer verilmeyen bir açıklık.
7. Edebiyatımızda Fikret'le başlayan karşılıklı konuşma (muhavere) üslûbunu en tabîî ve kolay bir söyleyişe ulaştırmak.
8. Yine Fikret'le başlatılan nazmın nesre yaklaştırılmasını daha da ileri götürmek.
9. Didaktik, uzun manzumelerinde okuyucunun sıkılmaması ve dikkatinin dağılmaması için "gelsin mi fıkra" gibi sözlerle araya esprili, mizahî fıkralar koymak.
10. Manzumelerinde önemli bir yer tutan alay ve mizahta bazen mübalağalar yapmak.

Şiirleri hakkındaki görüşleri: Âkif, şiir yazmanın güç olduğunu, zihnî bir hazırlık sonunda ve uzun uzun düşünerek yazdığını söyler: "Şiir çalışmakla uğraşmakla olur. Zannederler ki şair tabiat karşısında oturur, ilhamlarını toplar, hemen eline kalemini alarak şiirini yazar. Hiç de öyle değil. Odaya kapanıp ter dökerek, yorulacak, uğraşacak. Yüz ter dökerek bir beyit meydana gelir. Ben manzaraları odama getirir, orada kafa yorardım. Ter döker, dört divar arasında şiirimi yazarım".³¹

"Hâmid ya gökte uçar ya ka'r-ı arzda (yerin dibinde) dolandır. Bizim gibi yeryüzünde yürümez.

Abdülhak Hâmid'i birkaç sene sonra yeni nesil anlamayacak. Bilhassa eski eserlerini. Hele Namık Kemal ve bundan evvelki şairleri hiç anlamayacaklar.

Benim şiirimde böyle yüksek hayaller bulunmaz. Ben şiirde hayale dalmam. Ben âdi şeylerden bahsederim. Meselâ bu taş, ona taş derim. Hacer-i semavî demem. Bu tahta, ona tahta derim. Taht demem. Eşyanın

³¹ Eşref Edip, *a.g.e.*, I, s. 161.

hakikatlerini hayal kuvvetiyle değiştirip mâfevkattabia (tabiat üstü) bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, görüldüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tesbit etmeye çalışırım. Benim şiirimi beğenenler varsa bundandır.

Bence en güzel yazdığım eserlerden biri “Mahalle Kahvesi”dir. Çünkü o şiirde bir mahalle kahvesinde olan şeyleri olduğu gibi görürsünüz. Hatta muayyen bir kahveyi tasvir ettim. Kahve sahibine o şiiri okudukları zaman:

-Bu herif muhakkak böyle kahvelerde yetişti, demiş.

Benim şiirlerimin bir vâsf-ı mümeyyizi (başkalarından ayrılan özelliği) işte budur. Her şeyi olduğu gibi görmek ve göstermek.”³²

Âkif,

Hayır hayâl ile yoktur benim alış verişim

İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim

beytinde bu düşüncelerini özetlemiştir.

Âkif, sanat ve hüner göstermek için şiir yazmadığını ve şair olmak iddiasında da bulunmadığını *Safahât*’ın başındaki şiirinde büyük bir alçak gönüllülikle şöyle açıklar: “Ey sevgili okuyucu, şiirlerimin ne hüviyette olduğunu bana sor da söyleyeyim. (Onlar) hüneri yalnızca samimiyet olan bir yığın sözdür. Çünkü ben ne şairim ne de sanat yapmasını bilirim. Şiir için gözyaşıdır derler, onu bilmem. (Bildiğim şey) bence bütün eserlerimin âcizliğimin gözyaşı olduğudur.” “Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem.” “Dili yok kalbimin ondan ne kadar bîzârım.” “Şayet sana bir hisli yürek lâzımsa yazdığım (bu) bir iki sözü oku. (Onlarda) aradığın o hisli yüreği bulacaksın.”

Âkif’in,

Ne tasannu‘ bilirim çünkü ne san‘atkârım

³² Eşref Edib, a.g.e., I, s. 168.

demesi, ondaki engin alçak gönüllülüktendir. Âkif şiirlerini sanat yapmak için söylememiştir. Fakat söyledikleri sanat eseri olmuştur. Çünkü onun nazım tekniğindeki başarısı yanında birer sehl-i mümteni ve edebî sanat örneği olan öyle mısraları ve beyitleri vardır ki onları söyleyebilmek için sanatkâr olmak gerekir.

Âkif'in sanat yapmayı (tasannu') bilmediğini söylemesi üzerinde biraz duralım. Aşağıdaki birkaç örnek, şairlerin peşinde koştukları sanatların Âkif'in şiirlerinde kendiliğinden nasıl doğmuş olduğunu göstermektedir. Âkif'in şiirlerinde bulunan bu edebî sanatlar ruhunun coşkunluğunda kendiliğinden doğmuştur.

Tezat ve İştikak:

*Lâkin bu alev selleri hiç dinmeyecektir
Artık bize nâr inmeyecek nûr inecektir
Ağlarım ağlatamam hissederim söyleyemem
Dili yok kalbimin ondan ne kadar bîzârım*

Akis:

Utandım ağlayarak ağladım utanmayarak

Cinas, tenasüp:

*Madem ki Hakkın bize vadettiği haktır
Şarkın ebedî fecri yakında doğacaktır*

Tevriye:

Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklâl

Teşbih:

*Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar
Leb-i deryâdan uçan bu ebedî hande-i nûr*

*Sanki ummân-ı bekânın ezeli bir mevci
Yükselirken göge donmuş da kesilmiş inci*

(Yeni Cami için)

Teşhis, İstiare, Mübâlağa:

*Acıklı rûhunu magrib hazin hazin döküyor
Semâya fırça vuran hurmalar sevâhilden
O güzel sîne o çöl şimdi ne korkunç oluyor
Bir cehennem ki uzanmış dili çıkmış soluyor*

Âkif'in şiirlerinde böyle sanatlar pek çoktur. Fakat Âkif bu mısraları sanat yapmak için söylememiştir. Ancak çok duygulandığı veya dinî ve millî duygularının coştığı anlarda kendiliğinden doğan bu sanatlar onun mısralarını şiirin doruğuna yücelten güçlü birer kanat olmuştur.

Âkif, Türk kahramanlığının destanını yazan en büyük şairimizdir. "Meçhul Asker" şiiri Âkif'in imanlı gür sesiyle savaşın bütün dehşetini ve Türk askerinin yarattığı mucizeyi destanlaştırdığı bir kahramanlık âbidesidir:

*Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz
Bu yol ki hak yoludur dönme bilmeyiz yürürüz
Düşer mi tek taşı sandın harîm-i nâmusun
Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun
Şu karşımızdaki mahşer kudursa çıldırsa
Denizler ordu bulutlar donanma yağdırsa
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar
Değil mi cephemizin sînesinde îmân bir
Sevinme bir acı bir gâye aynı vicdan bir
Değil mi sînede birdir vuran yürek yılmaz
Cihan yıkılsa emîn ol bu cephe sarsılmaz*

Millî duygularımızı şahlandıran bu eşsiz şiirle Âkif, edebiyatımıza altın harflerle yazılmış ölümsüz bir şiir ve sanat eseri bırakmıştır.

"Çanakkale Şehitleri"nde Âkif'in ilhâmı o kadar ulvî, tasvirleri öylesine heybetli ve İlâhîdir ki O'nun bu eseri başlı başına bir şiir ve sanat âbidesidir:

Çanakkale Savaşı bütün dehşetiyle sürmektedir. Dağ taş şehitlerle dolmuş, bir hilâl uğruna nice güneşler batmıştır. Eski dünyanın, yeni dünyanın kum gibi kaynayan, tûfan gibi mahşer mahşer yığılan orduları Mehmetçiğin göğsündeki iman dolu İlâhî istihkâmını yenemez. Çünkü o göğüsler Allah'ın ebedî serhaddidir. Bu topraklar uğrunda şehid olan askeri gömmek için tarih bile mezar olarak dar gelecektir. Âkif, İlâhî bir ilhamla bu şehide öyle bir türbe yapmak ister ki Kâ'be'yi onun mezarına taş olarak dikse, rûhunun vahyini o taşa kazsa, gök kubbeyi bütün yıldızlarıyla bir örtü yapıp lâhdinin üzerine örtse, mor bulutlarla türbesine açık bir tavan çatıp oradan yedi kandilli Süreyya'yı âvize olarak uzatsa, mehtabı türbedar yapıp şabaha kadar başında bekletse, batının tüllen en akşamlarıyla yarasını sarsa onun hatırasına yine de bir şey yapmış sayılamaz. Bu şehit oğlu şehide lâıyk olan kutsal mezarı Âkif harikulâde bir belâgatle müjdeler:

Ey şehid oğlu şehid isteme benden makber

Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber

Bu şiir değıl bir mucizedir. Baştan başa coşkun bir lirizm âbidesi olan bu şiir, İlâhî bir ilhamın muhteşem bir eseridir. Edebiyatımızda bu şiirin bir eşi daha yoktur.

“İstiklâl Marşı”nda bütün Türk milletinin kalbinde en kutsal değerler olarak yaşattığı vatan sevgisini, istiklâl ve hürriyet aşkını, tarih ve din bağıllığı gibi yüce duyguları bayraklaştırmış, milletine Türk olmanın ebedî gururunu duyurmuştur.

Âkif bu eserleriyle edebiyatımızda vatan ve millet şairi olarak ölümsüzleşmiş, Türk edebiyatının büyük şairleri arasındaki yerini almıştır.